

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

ROMÁK HELYZETE PEST-PILIS-SOLT VÁRMEGYÉBEN A XVIII. SZÁZADBAN¹

A romák első nagyobb csoportjai a XV. század végén vándoroltak Magyarországra.² A rákövetkező két évszázadban a befogadó többségi társadalommal való együttélés viszonylag zökkenőmentes volt, nem alakult ki különösebb konfliktushelyzet. Ez a kényes egyensúly a XVIII. századra egyrészt felbomlott, másrészt az ország újjátelepítése után a felvilágosult abszolutista kormányzat a társadalom egészét érintő reformok mellett a perifériára szorult rétegek helyzetét is rendezni kívánta.³

A cigánysággal kapcsolatban felmerült problémák megoldását a marginalizálódott csoportok társadalmi integrálásban látták, amit rendeletek útján igyekeztek megvalósítani. Ezek a rendeletek elsősorban a vándorló életformát űző közösségek letelepítését, valamint kultúrájuknak, szokásaiknak a többségi társadalom elvárásaihoz való igazítását, lényegében a cigányság fokozatos átnevelését célozták.⁴

Az integrációs kísérlet folyamán ún. cigányösszeírások sora készült,⁵ melyek a rendeletek előkészítését segítő előzetes felmérésként, illetve a rendeletek megvalósításához segédeszközként szolgáltak. Ezek az összeírások, bár szűk metszeten keresztül és a maguk korlátai közt, de fontos információkkal szolgálnak a cigányság helyzetéről a XVIII. század második feléből.

A Pest Megyei Levéltár őrzésében három ilyen összeírás maradt fenn, egy 1760-ból,⁶ egy 1768-ból⁷ és egy 1780-ból.⁸ A rendelkezésre álló adatok tehát egy meglehetősen rövid időintervallumból, 20 évről maradtak ránk és abból is csak egy-egy pillanatképet ragadnak ki. Ezenkívül egyedül az 1768-as összeírás dolgozza fel a megye teljes területét, az 1760-ban készült csupán a Pilisi és a Solti járásokból, a legutolsó, az 1780-as pedig csak a Kecskeméti és a Váci járásból szolgáltat adatokat. Mivel az egyes összeírások más témákat vizsgálnak, az első csak a családfőket és vagyonukat, a második a megye teljes roma népességét foglalkozással, életkorral, vallási hovatartozással, az utolsó pedig a 4 és 10 év közötti cigánygyermeket

¹ Jelen tanulmány a Pest Megyei Levéltár 2011. november 24-ei konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Nagy Pál: A magyarországi cigányok korai története (14–17. század). Pécs, 2004. 6–8. o.

³ Nagy Pál: A magyarországi cigányság története a 16–19. században. In: Forray R. Katalin (szerk.): Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz. Budapest, Bölcsész konzorcium, 2006. 40. o.

⁴ Soós István: Cigánygyerekek sorsa a 18. században. História, 1997/5–6. szám. 26. o.

⁵ Nagy Pál: A magyarországi cigányság. 41. o.

⁶ Pest Megyei Levéltár (PML) IV. 74. Közgyűlési összeírások levéltári gyűjteménye (Conscriptiones congregati-onales). 1702–1748. CC I. 28.

⁷ PML IV. 74. CC I. 39.

⁸ PML IV. 74. CC I. 57.

írja össze, ezért ezek alapján demográfia folyamatokat vizsgálni, következtetéseket levonni, csak áttételesen és fenntartásokkal lehet.

A roma népesség változása

Míg a roma családok száma az 1760-as években közel megduplázódott, és ezzel aranya a megye teljes népességén belül elérte a 1,5%-ot, a következő évtized folyamán a növekedés üteme a negyedére csökkent. (1. ábra) Ez feltehetőleg annak tudható be, hogy az 1760-as években a megye roma népességének változását a bevándorlás határozta meg, annak lezárultával, az 1770-es évekre a fő tényező a természetes szaporulat lett. (2. ábra)

Roma családok száma járásonként				
Járás	1760	1768	1780	Változás %
Pilisi	50	83		66%
Solti	67	135		101%
Kecskeméti*		146	167	14%
Váci*		75	103	37%
Kecskeméti**		257		
Váci**		156		
Megye összesen	338***	631	769***	

1. ábra⁹

* 4 és 10 év közötti gyermekes családok

** Összes család

*** Becsült érték

4 és 10 év közötti cigány gyermekek számának változása			
	1768	1780	Változás
Kecskeméti járás	250	302	121%
Váci járás	129	210	163%
Összesen	379	512	135%

2. ábra¹⁰

Az országos népesedési adatokkal, különösen az 1784-es népszámlálás adataival összevetve, szembetűnő, hogy míg a 44 000 roma kevesebb mint 0,5%-át tette ki az ország lakosságának,

⁹ PML IV. 74. CC I. 28., PML IV. 74. CC I. 39. és PML IV. 74. CC I. 57. adatai alapján.

¹⁰ PML IV. 74. CC I. 39. és PML IV. 74. CC I. 57. adatai alapján.

addig Pest-Pilis-Solt (PPS) vármegyében arányuk az országos arány nagyjából 2,5-3-szorosa. A megye roma népességének növekedési üteme, az 1760-as évek nagyarányú változásai után, az 1780-as évekre került összhangba az ország teljes lakosságáéval, a megye teljes népességével összevetve pedig még számottevően el is maradt. (3. ábra)

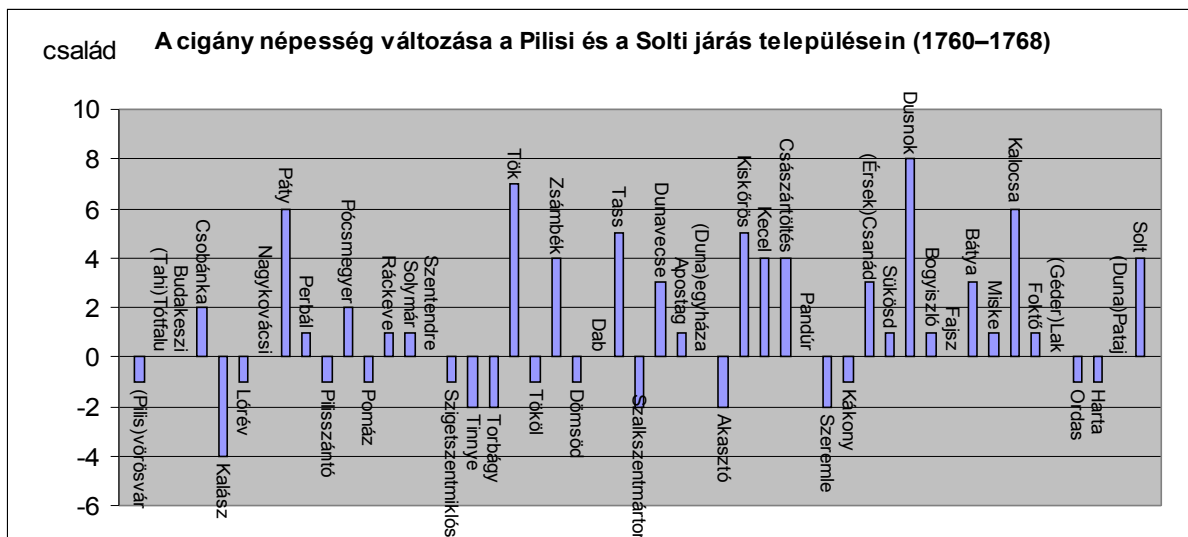
	1760	1768	Változás előzőhöz képest	1784	Változás előzőhöz képest
Magyarország népessége	7,2 millió	7,7 millió	7%	9,2 millió	19,50%
Magyarország cigány népessége				44 000	
Pest megye családok száma	28 475	34 238	20%	51 917	54%
Pest megye becsült lélekszám	147 500	171 190		263 529	
Pest megye cigány népesség	1385*	2581	86,30%	3149*	22%

3. ábra

* részleges összeírás adatai alapján egész megyére becsült érték

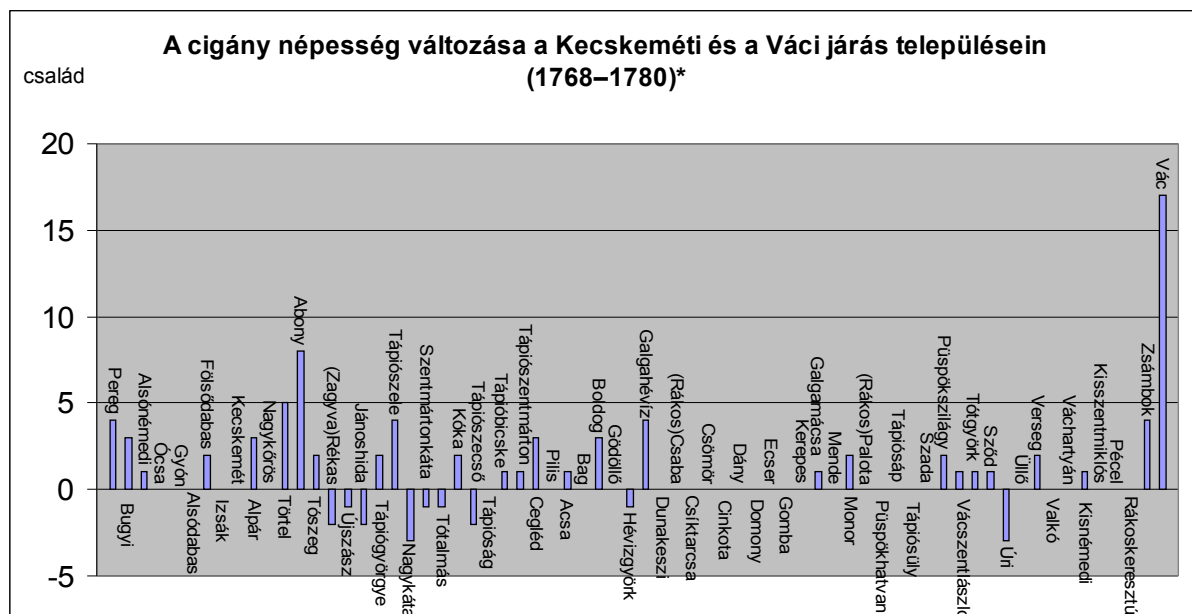
Letelepítés, vándorlás

A felvilágosult abszolutista kormányzat, mint már láttuk, a helyzet rendezésének a kulcsát a romák hagyományos vándorló életmódjának felszámolásában és állandó lakhelyre telepítésében látta. Az adatok alapján úgy tűnik, ez csak részben sikerült: Az egyes településeken a roma családok száma két eltérő időpont közt jelentős ingadozást mutat. Több esetben előfordul, hogy a településről időközben az összes roma elköltözött, más helyeken pedig, ahol addig nem voltak jelen, számos család képviselteti magát a következő összeírás idején. (4–5. ábrák)

4. ábra¹¹

Összességében azonban folyamatosan csökkent a romák lakta települések száma, ami részben a letelepítési politika hosszabb távon nem kielégítő sikerességével, másrészt a romáknak jobb lehetőségeket biztosító városokba áramlásával magyarázható. Különösen figyelemre méltó a változás a Váci járás esetében, ahol 1780-ra már csak a járás településeinek kétharmadában találhatóak romák, viszont ugyanekkorra jelentősen, több mint kétszeresére gyarapodott a Vác városában lakó cigány családok száma. (5–6. ábrák)

Az összeírásokban szereplő romák lakta települések száma és aránya							
Járás	Összes lakott település 1760–1780 ¹³	1760		1768		1780	
Pilisi	46	22	47,83%	28	60,87%		
Solti	33	28	84,85%	27	81,82%		
Kecskeméti	38			34	89,47%	31	81,58%
Váci	60			48	80,00%	40	66,67%

6. ábra

Hagyományos foglalkozások, a szerzési közösség

A letelepítés sikerének további akadályát jelentette, hogy a romák által űzött hagyományos foglalkozások (fémművesség, zenélés), mivel egy település ritkán biztosított a megélhetéshez elegendő munkát, folyamatos településről településre vándorlást igényeltek.¹⁴ A kormányzat kísérletet tett, hogy a romák következő generációját a már letelepedést igénylő foglalkozások űzésére nevelje. A két legfőbb módszer a cigánygyermek elszakítása és parasztsaládokhoz adása,¹⁵ valamint a céhekbe való felvetetésük volt különböző rendeletek útján.¹⁶ Ezek a próbálkozások azonban rendre megtörték az érintettek ellenállásán. Az 1768-as összeírás adatai jól mutatják, a roma férfiaknak csupán elenyésző része szakított a hagyományos formákkal, és lett például valamely uradalom alkalmazottja, a nagy többség (több mint kétharmada) valamilyen fémmegmunkálással kapcsolatos foglalkozást űzött, valamivel kevesebb mint egyharmaduk pedig muzsikusként igyekezett megélni. (7. ábra)

Az ilyen adatok azonban fenntartással kezelendők, mert ezen foglalkozások egy részét idényszerűen űzték, így egy más évszakban készült összeírás esetleg más arányokat mutatott volna.¹⁷ Óvakodni kell attól is, hogy az adatok alapján a korabeli roma népességben belül a keresettel rendelkezők arányát számoljuk (8. ábra), bár impozáns, 84%-os adatot kapunk a 15 éven felüli férfiak körében (nagyon kevesen már ennél fiatalabb korukban 13-14 évesen is űztek valamilyen mesterséget, de ez nem jellemző). Az igazság azonban az, hogy a hagyományos roma közösség a többségi társadalomtól teljesen eltérő módon értelmezte a kereset szempontjából a családmodellt.

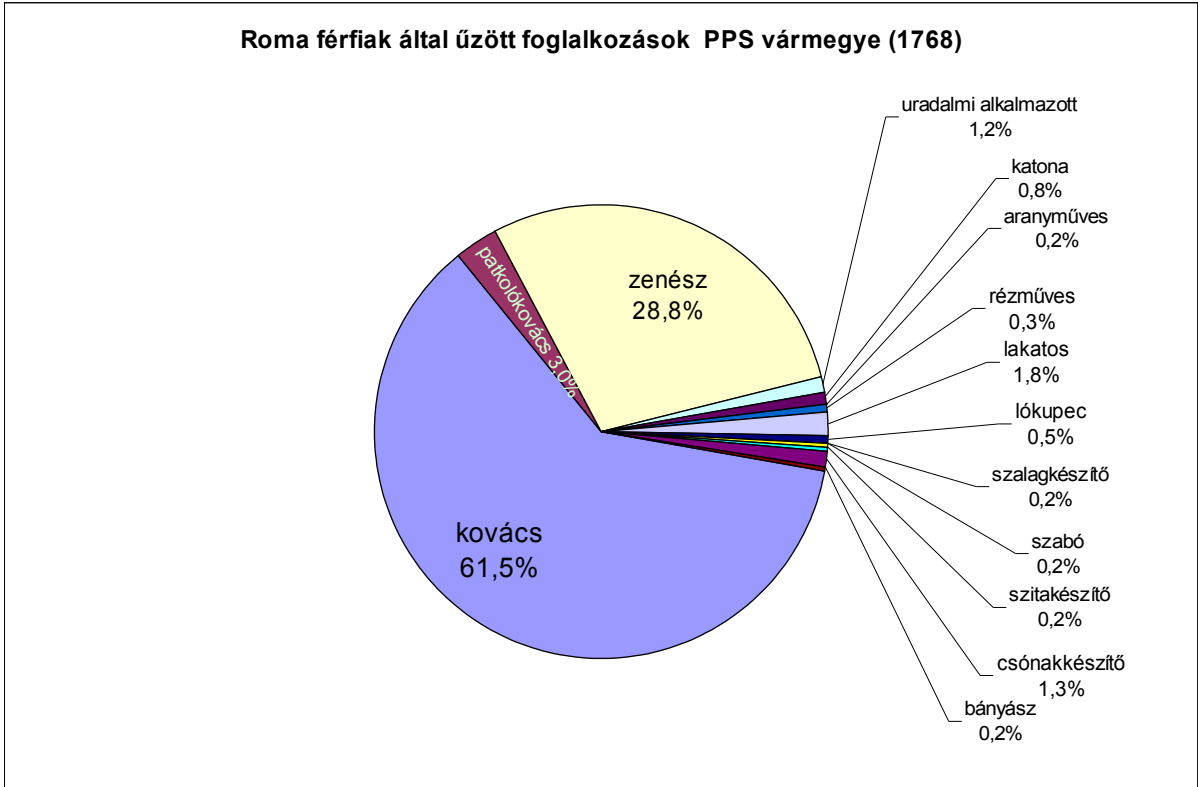
¹³ Petróci, 127. o.

¹⁴ Nagy Pál: A magyarországi cigányság. 43. o.

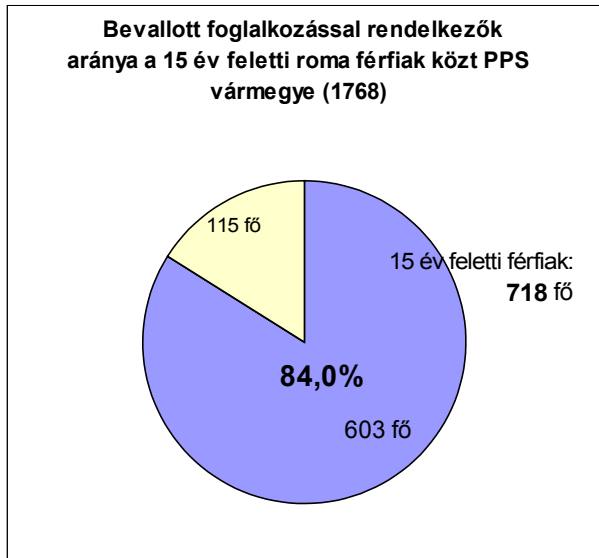
¹⁵ Soós, 25–26. o.

¹⁶ Nagy Pál: A magyarországi cigányság. 47. o.

¹⁷ Nagy Pál: A magyarországi cigányság. 41. o.

7. ábra¹⁸

8. ábra¹⁹

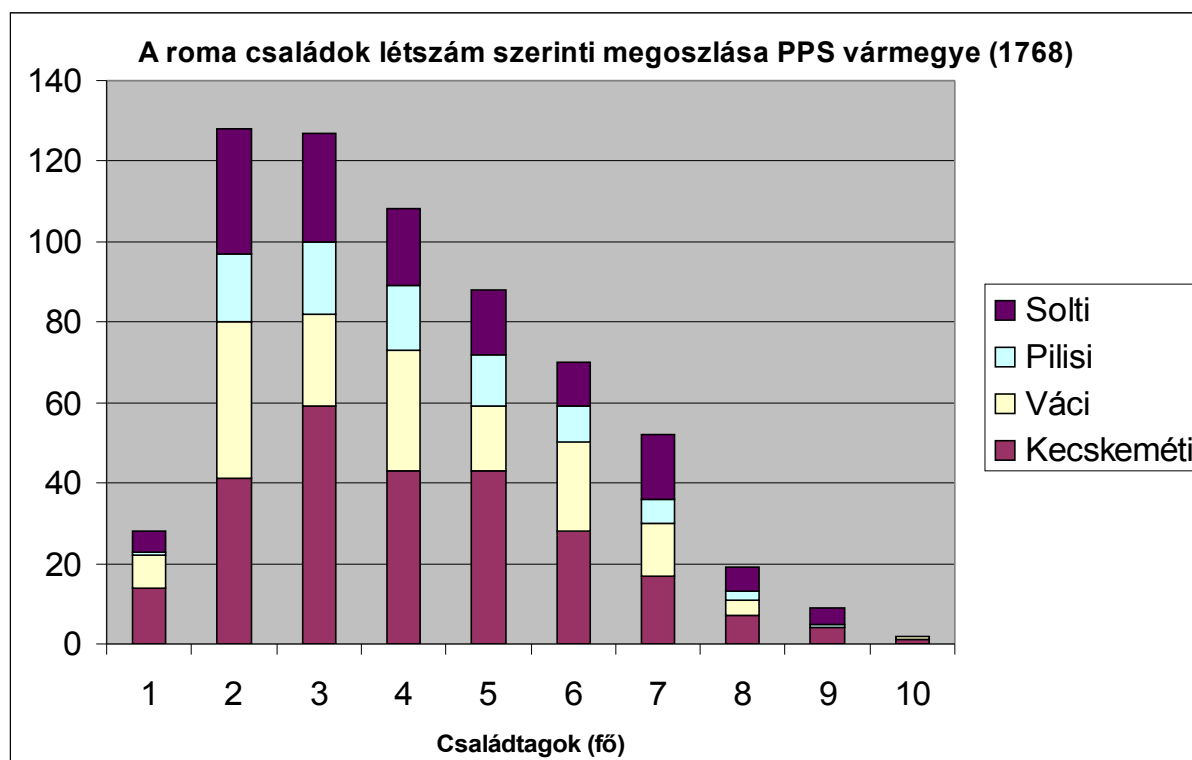
¹⁸ PML IV. 74. CC I. 39. adatai alapján.

¹⁹ PML IV. 74. CC I. 39. adatai alapján.

A család ugyanis nem különült el keresőkre és eltartottakra, hanem mindenki már egész kicsi gyerekkorától fogva hozzájárult valamilyen formában a család megélhetéséhez.²⁰ Ha nem mesterséggel, akkor jóslással, koldulással, gyűjtögetéssel, kisebb-nagyobb bűncselekményekkel, esetleg ezek kombinációjával. A kör nem is korlátozódott csupán egy családra, gyakran több család tömörült egy ilyen ún. szerzési, másképp mendikációs közösségben.²¹

Családok és háztartások nagysága az 1768-as összeírás alapján

Az átlagos roma családnak Pest megyében négy tagja volt. Az adóösszeírások alapján készült, a megye teljes lakosságára vonatkozó becslések családonként átlagosan öt fővel számolnak,²² így a korabeli roma család létszám tekintetében elmarad a megyei átlagtól. A leggyakoribb a két- és a háromtagú család, ezek jellemzően gyermektelen fiatal párok, vagy szülők egy néhány hónap és 2-3 év közötti korú gyermekkel. Nagyon sok a 4, 5, 6, valamint nem ritka a hét tagot számláló család sem, az ennél nagyobb családok száma azonban elenyésző volt. (9. ábra)

9. ábra²³

²⁰ Bíró Boglárka: Bevezetés a cigánység néprajzába. In: Forray R. Katalin (szerk.): Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz. Budapest, Bölcsész konzorcium, 2006. 69. o.

²¹ Nagy Pál: A magyarországi cigánység. 43. o.

²² Tringli – Dinnyés, 53. o.

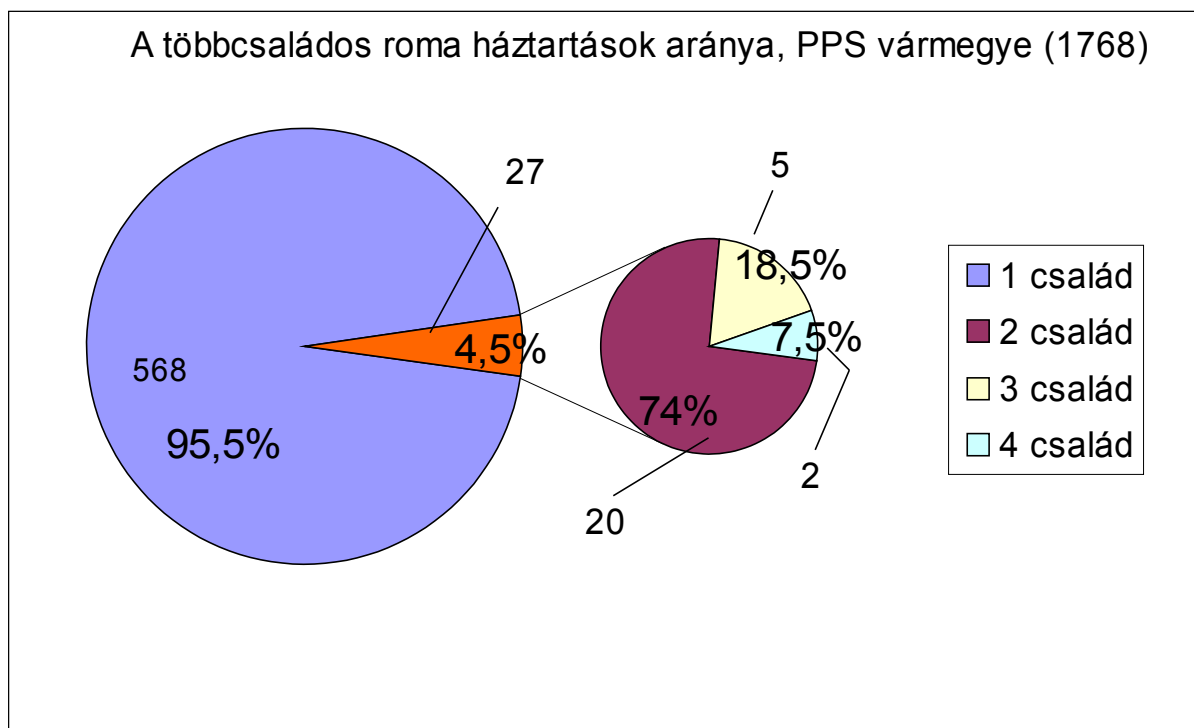
²³ PML IV. 74. CC I. 39. adatai alapján.

A fiatal kisgyermekes nők, akikről feltételezhető, hogy más családban nem volt gyermekük, jellemzően 17 és 21 éves koruk közt születték az első gyermeküket, ám nem egyszer előfordulnak olyanok, akik 11 éves korukban váltak anyává (az összeírások feltüntetik, ha a gyereket egy korábbi kapcsolatból hozta magával az apa, ezekben az esetekben ilyenről nem volt szó), de nem volt ritka a 23-25 évesen még szüleivel élő lány sem.

A háztartások közt nem volt jellemző a több családot magában foglaló. Az 595 háztartásból a mindössze 20 kétszalados, 5 háromszalados és 2 négyszalados háztartás volt található a megyében. (10. ábra)

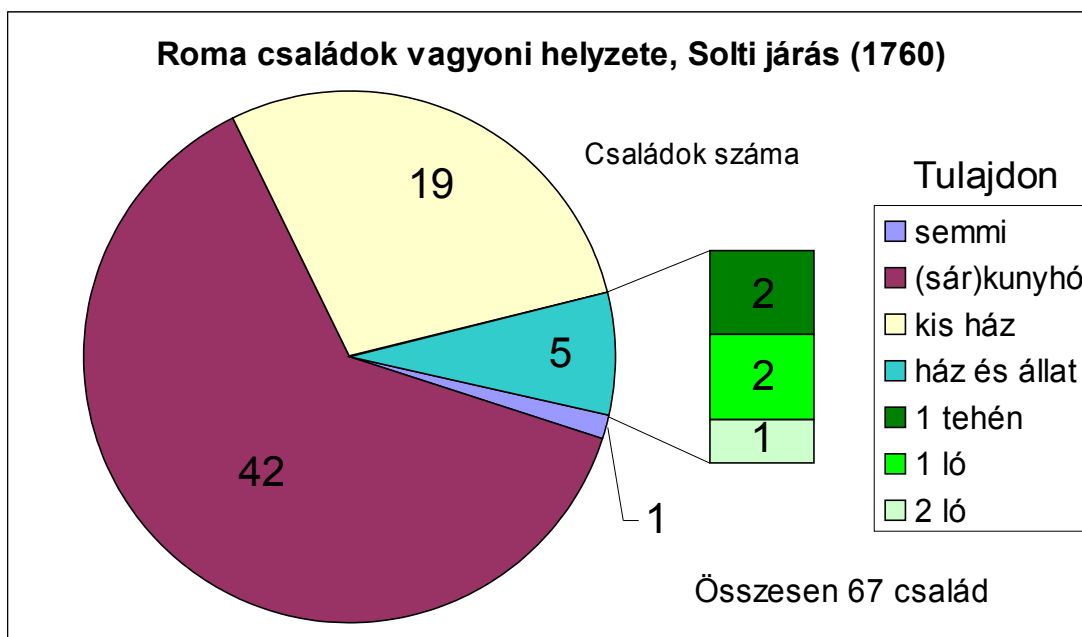
A háztartások létszám szerinti eloszlásának vizsgálata során épp ezért hasonló adatokat kapunk, mint a családok esetén: hét főnél többen igen kevés esetben éltek egy roma háztartásban. A legnagyobb létszámú háztartásban 16-an éltek, illetve található még két 12 fős háztartás.

A roma családok vagyoni helyzetéről, az 1760-as Solti járásban készült összeírás tanúskodik. Az összeírt családok jellemzően szegények, de többségük rendelkezett valamilyen épületféléssel. Ez az esetek kétharmadában egyszerű sárkunyhót (turgiola) jelent, a többiek már kisebb háznak (domuncula) nevezhető hajlékkal bírtak, hét százalékuk tulajdonában egykét, valamilyen értékesebb haszonállat is volt. (11. ábra)

10. ábra²⁴

²⁴ PML IV. 74. CC I. 39. adatai alapján.

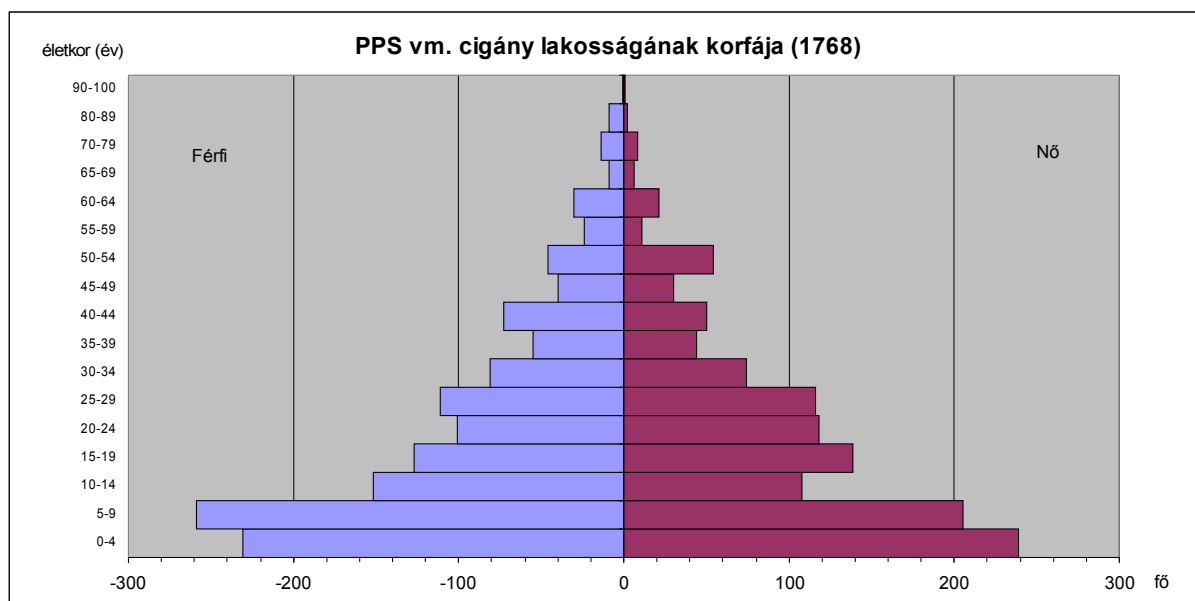
11. ábra²⁵

Életkor szerinti megoszlás

A megye korabeli roma lakosságát életkor szerint csoportosítva jellemzően „fiatal” korfát kapunk (12. ábra), feltehetőleg ebből a szempontból a roma népesség nem sokban különbözött az ország teljes lakosságától. Magyarország 1869-es korfája nagyon hasonló (13. ábra), és ha száz évvel korábban készült volna az ország lakosságát reprezentáló korfa, az sem mutatott volna lényegesen más adatokat. Még az ilyen fiatal korfa esetén is szembetűnő, hogy a teljes roma lakosság több mint egyharmada 10 év alatti, valamint az, hogy a 10 és 20 év közötti korosztály csupán alig több mint a felét számlálja a 10 év alattiaknak. A magas születésszám nyilván igen magas gyermekhalandósággal párosult, ami a rossz higiéniai körülményeknek, az időjárásnak való kitettségnek és a hiányos ruházatnak tudható be.²⁶ A kapott adatokat némileg torzítja, hogy különösen közép- és időskorúak esetén tetten érhető az életkor hozzávetőleges évtizeddel történő megadása, legalábbis erre utal a sok kerek végződésű érték a bejegyzésekben.

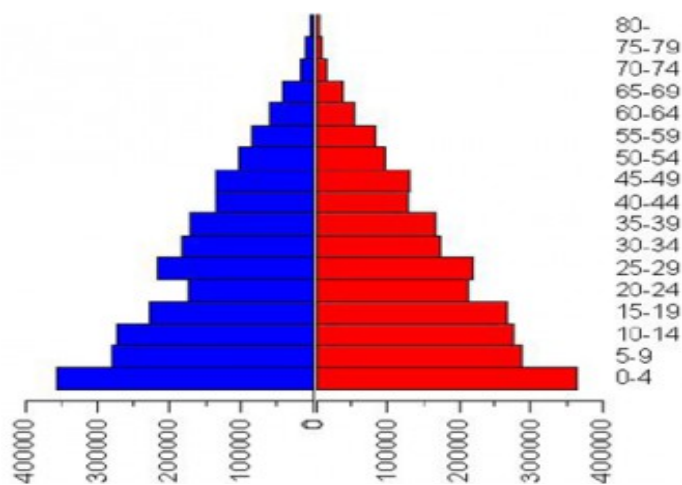
²⁵ PML IV. 74. CC I. 28. adatai alapján.

²⁶ Soós, 25. o.

12. ábra²⁷

Magyarország korfája. (1869)

13. ábra²⁸

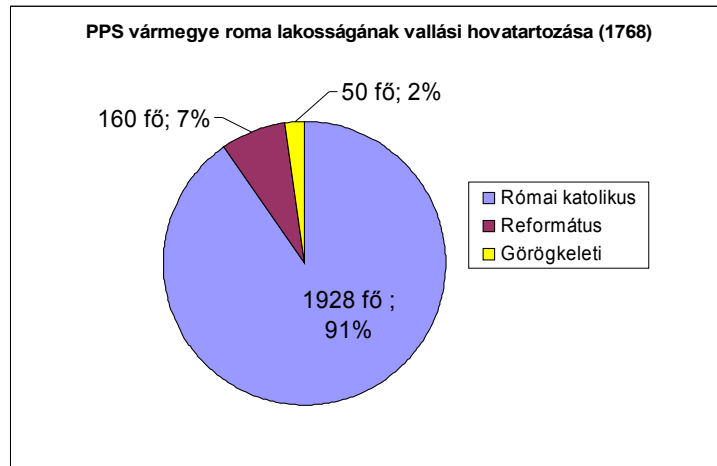
Vallás

Vallási hovatartozás alapján a PPS vármegyei romák nagy többsége római katolikus, csupán kevesebb mint egy tizedük volt más felekezet tagja. (14. ábra) Ez utóbbiak nagyjából kálvinisták, kevesen görögkeleti orthodox hívő. A görögkeleti vallású romák legtöbbször a Solti járás délebbre

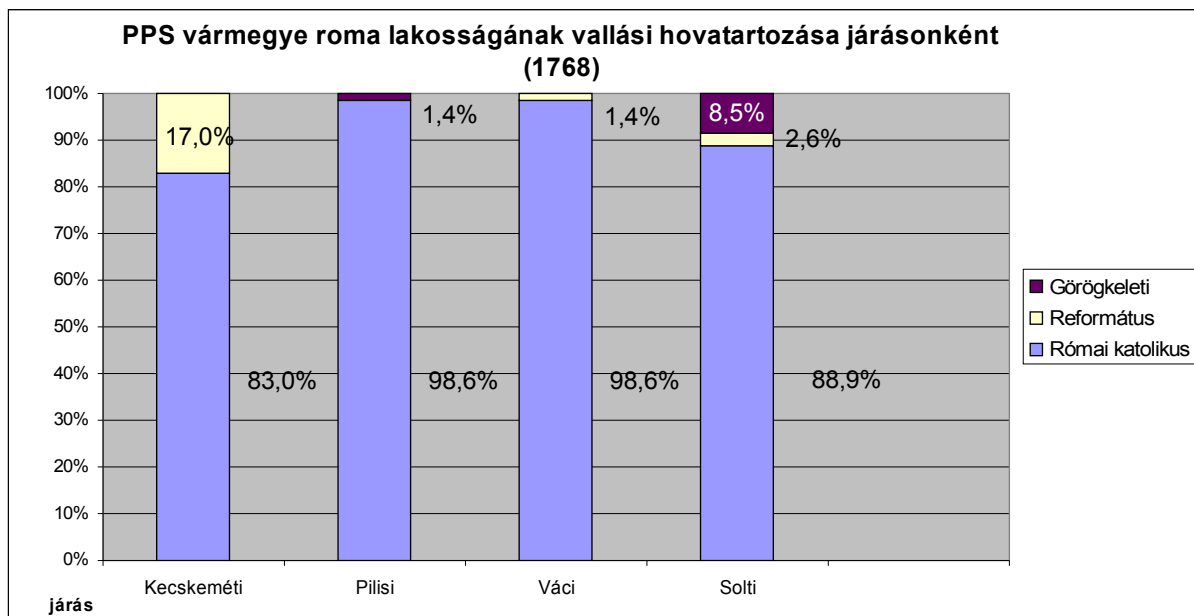
²⁷ PML IV. 74. CC I. 39. adatai alapján.

²⁸ Az 1869-es census adatai alapján.

fekvő településeiben voltak találhatóak (15. ábra), ezek többsége szerb nevet viselt. Nem volt ritka köztük az, hogy az orthodox vallású szülők gyermekeiket már római katolikusnak kereszteltették. Hét évnél fiatalabb gyermeknél a legritkább esetben van a vallás feltüntetve, feltehetőleg a romák ennyi idős korban kereszteltették gyermekeiket.

14. ábra²⁹

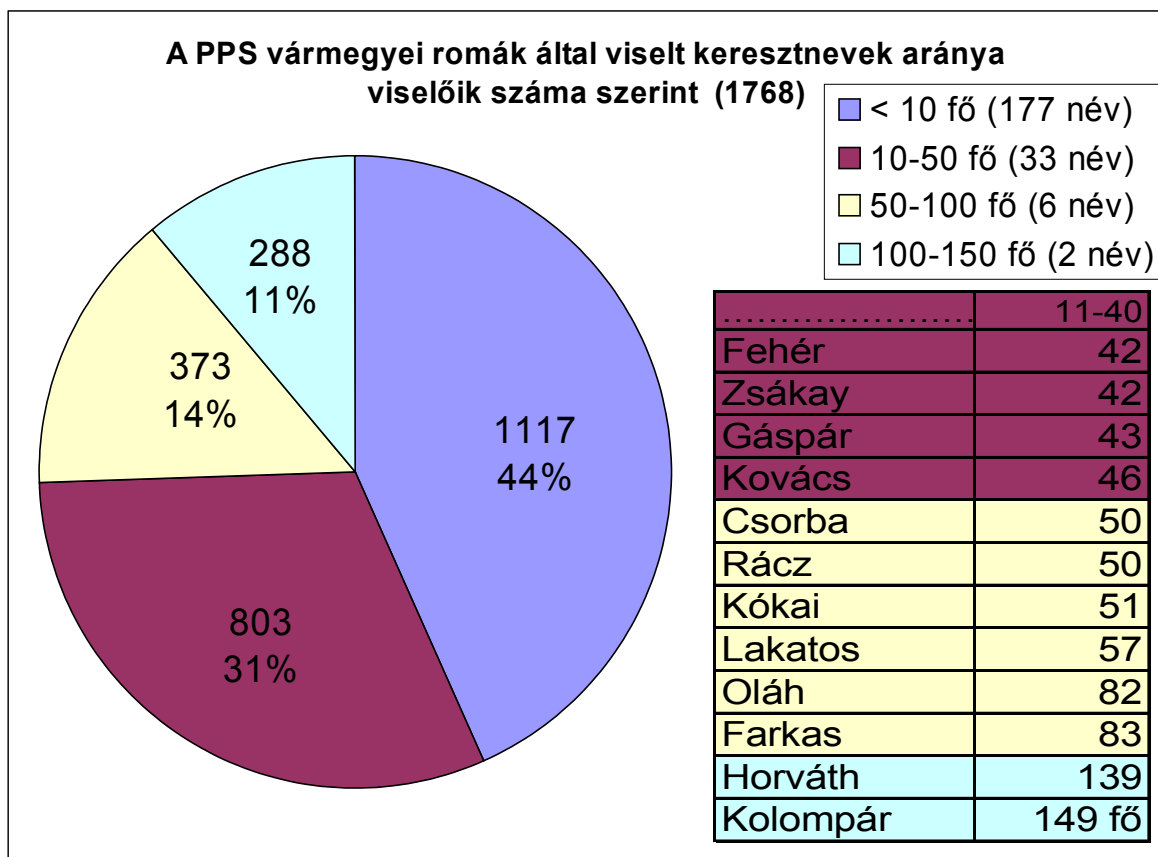
15. ábra³⁰

²⁹ PML IV. 74. CC I. 39. adatai alapján.

³⁰ PML IV. 74. CC I. 39. adatai alapján.

A korabeli, romák által viselt leggyakoribb nevek

A XVII. században a családnév használata még nem volt elterjedve a cigányság körében, a korszakból ismert romák által használt vezetéknevek száma alacsony, nem érte el a harmincat. A legtöbben keresztnévvel szerepelnek a korabeli feljegyzésekben, a vezetéknev használata csak a vajdák esetében volt általános.³¹ A XVIII. századra a változás nyilvánvaló: az 1768-as Pest megyei összeírásban 220 különböző családnév szerepel, a csak keresztnévvel szereplő személyek száma elenyésző. Az egyes vezetéknevek gyakorisága aránytalanságot mutat: míg az összeírtak 44%-a 177 néven osztozott, melyeket egyenként alig tíz fő viselt, a romák 56%-ára csupán a nevek egyötöde jutott. A romák negyede pedig mindössze nyolc családnévet használt. Két olyan név van, amelyet egyenként 100-nál is többen viseltek, az összeírt romák 13 százaléka Horváth vagy Kolompár volt. (16. ábra).

16. ábra³²

³¹ Nagy Pál: A magyarországi cigányok. 43–44. o.

³² PML IV. 74. CC I. 39. adatai alapján.

Levéltári források

PEST MEGYEI LEVÉLTÁR (PML) IV. 23-a. Pest-Pilis-Solt vármegye adószedőjének iratai. Adószedői összeírások (Conscriptiones perceptorales). 1635–1847.

PML IV. 74. Közgyűlési összeírások levéltári gyűjteménye (Conscriptiones congregationales). 1702–1748.

Felhasznált irodalom

BÍRÓ BOGLÁRKA: Bevezetés a cigányság néprajzába. In: Forray R. Katalin (szerk.): Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz. Budapest, Bölcsész konzorcium, 2006. 58–74. o.

NAGY PÁL: A magyarországi cigányok korai története (14–17. század). Pécs, 2004.

NAGY PÁL: A magyarországi cigányság története a 16–19. században. In: Forray R. Katalin (szerk.): Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz. Budapest, Bölcsész konzorcium, 2006. 37–57. o.

PETRÓCI SÁNDOR: Pest megye újjátelepülése 1711–1760. In: Tanulmányok Pest megye múltjából. Budapest, 1965. 95–153. o.

SOÓS ISTVÁN: Cigánygyerekek sorsa a 18. században. *História*, 1997/5–6. szám. 25–27. o.

TRINGLI ISTVÁN – DINNYÉS ISTVÁN: Pest megye történelmi múltja. In: Kasza Sándor (főszerk.): Pest megye kézikönyve I. kötet. Magyarország megyei kézikönyvei sorozat 13., Szekszárd, 1998. 40–71. o.